

ЎҚУВЧИЛАРДА МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Тлеумуратова Нуржамал Махсетовна

*Қорақалпоғистон Республикаси педагогларни янги
методикаларга ўргатиш миллий маркази, катта ўқитувчи*

Аннотация: Ушбу мақолада таълим жараёнининг муҳим компонентларидан бири бўлган ўқувчиларда мантиқий фикрлашни ривожлантириш масалалари ва уни ўзига хос жиҳатлари, кўплаб тадқиқотчиларнинг бу хусусдаги мулоҳазалари таҳлил қилинган. Мақола якунида муаллиф томонидан кўплаб хулосавий фикрлар келтириб ўтилган.

Калт сўзлар: мантиқ, тафаккур, ностандарт топшириқлар, аналитик фикрлаш, педагогик-психологик асослари

Инсонда мантиқий тафаккур ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари ва уни шакллантириш масалалари таълимда ҳам доимо долзарб масала сифатида қаралган. Чунки жамиятни ташкил қилувчи инсонлар мантиқий тафаккурласа ўша жамиятда юқори кўрсаткичдаги прогресс бўлади. Бир қатор психолог ва педагоглар мантиқий тафаккурни ривожлантиришни ўзига хос хусусиятлари Л.С. Выгоцкий, П.Я. Галперин, В.В. Давыдов, Л.В. Занков, Н.Б. Истомин, П.Г. Лубочников, Р.С. Немов, Л.Ю. Огерчук, С.Л. Рубинштейн, Н.Ф.Тализина, О.К. Тихомиров ва бошқалар ўрганганлар.

Шунингдек, европалик олимлар Зак, Ю.М. Колягин, Л.М. Ликхтарников, Л.Г. Петерсон, Д. Поя, Г.И. Саранцев, Л.М. Фридманлар мантиқий фикрлашни ривожлантиришда ностандарт топшириқлардан фойдаланиш жуда яхши самара беришини ўз илмий изланишлари орқали исботлаганлар.

Лекин, юқорида келтирилган олимлар томонидан олиб борилган тадқиқотларга қарамай, ҳозирги кунда ностандарт вазифалар ёрдамида аналитик фикрлашни ривожлантириш муаммоси амалда етарлича кўриб чиқилмаган.

Бу еса бугунги кунда замон талабларини шиддат билан янгилашиши, умумтаълим тизимида таҳсил олаётган ўқувчиларда мантиқий тафаккурини ривожлантириш орқали уларни ижодий ва креатив сифатларини ривожлантириш зарурияти долзарблигини белгилайди.

Ўзбекистон Республикасининг Таълим тўғрисидаги қонунида таъкидланганидек, бошланғич таълим таълим олувчиларда умумий ўрта таълимни давом эттириш учун зарур бўлган саводхонлик, билим, малака ва кўникмалар асосларини шакллантиришга қаратилган. Таянч ўрта таълим ўқув дастурига мувофиқ таълим олувчиларга билим, малака ва кўникмаларнинг

зарурий ҳажмини беради, уларда мустақил фикрлаш ва таҳлил қилиш қобилиятини ривожлантиради.

Буюк чех педагоги Я.А. Коменский ҳам таълим жараёнида мантиқий фикрлашни ривожлантириш жуда самарали деб ҳисоблаган. Унинг фикрича, талабалар маълумотларни билиши, кўриши ва хулосалар билан танишиши жуда ҳам муҳим. Хулоса боланинг ҳаётий тажрибаси билан боғлиқ бўлиши керак, шундагина улар унга тушунарли бўлади. [1;282]

Аналитик фикрлаш - бу қандайда бир мавзу буйича содир бўладиган қарама-қаршиликларни тизимли ҳал қилиш. Аналитик тафаккур ривожланган шаклларида механик жараён эмас, балки жонли, еркин фаолиятдир. Инсон муаммони ҳал қилиш жараёнида мантиқий операцияларнинг тузилишини тизимли кузатиш жараёнида аниқлаб бўлмайди. Уни аниқлашда махсус таҳлил талаб қилинади. Аналитик фикрлайдиган субъект бу жараёнда иккинчи даражали элементларни қолдириб, объект-топшириқнинг динамик тузилишини билишга интилади. О.В.Игракова ўз тадқиқотларида аналитик тафаккур ҳақиқатни объектив баҳолашга интилади, деб таъкидлайди. [2;139]

Аналитик фикрлашни шакллантириш жараёнида масалаларни ечиш учун маълум алгоритмлар ишлаб чиқилади. Бу унинг кейинги тараққиётини олдиндан белгилаб беради ва тафаккур субъективлик сифатини сақлаб қолади.

Аналитик фикрлаш кўп қирралилиги билан ажралиб туради. Таҳлил бир нечта белгиларга асосланади. Таҳлил охир-оқибатда элементни аниқлаш билан боғлиқ бўлиб, унинг хусусиятларининг ўзгариши мавжуд ҳодисаларга ҳал қилувчи таъсир кўрсатади, деб таъкидлайди А.З.Зак [3;282] Демак, аналитик фикрлайдиган субъект тизимни шакллантирувчи хусусиятни аниқлаш учун тизимнинг барча параметрларини ҳисобга олиши керак бўлади.

Д.В.Кузин умумий ўрта таълим мактабларининг тарих дарсларида ўқувчиларнинг аналитик кўникмаларини шакллантириш масалалсини илмий педагогик жиҳатдан таҳлил этган. Бунда ўқувчиларни тарихий фактларни таҳлил этишга ўргатиш, уларнинг аналитик кўникмаларини шакллантиришнинг педагогик-психологик асосларини аниқлаш, шунингдек, ушбу масаланинг илмий методик манбаларда акс этиш жиҳатлари ўрганилган. Олим “анализ” тушунчасини алоҳида феномен сифатида баҳолаб, у тадқиқот объекталарининг ўзаро боғликлигини ифодалашини алоҳида таъкидлаб ўтади [4;16]

Демак, тафаккур куринишлари орасида шахс эрудицияси ва интеллектини ошириш борасида самарадорлиги билан алоҳида ажралиб турувчи тури аналитик тафаккур ҳисобланади. Чунки аналитик тафаккур урганилаётган объектга турли тарафдан ёндашиш, унинг ички ва ташки алоқаларини комплекс ҳолда текшириш ва тухтамга келишни такозо этади. Аналитик тафаккур юритишда фикрлаш суръатининг тезлиги, масалага турли томонда ёндаша билиш, камровдорлик, муаммога энг мувофиқ ва самарали ечим топиш сингари

жиҳатлар устуворлик қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Коменский Я.А. Великая дидактика. Москва: Педагогика, 1982. Стр 282.
2. Игракова, О.В. Формирование аналитического мышления у студентов педагогического вуза. Славянск-на-Кубани.: 2006
3. А.З.Зак, Как определить уровень развития мышления школьника. Издательство «Знание». Москва, 1982
4. Кузин Д.В. Формирование аналитических умений учащихся на уроках истории (на материале курсов истории 10 класса). Автореферат дисс. на соискание уч. ст. к.п.н. Санк-П.-1998